

Beresova L. V. To the question of tasks' solving by students in complicated conditions.

In the paper the methods and techniques of empirical research are given, the transformation process of solving by students constructive-technical tasks is described. In particular the three levels of analysis and transformation strategy of creative tasks solving depending on the predominant manifestation of analogy, combination and reconstruction strategies: algorithmic, pre-arranged creative, creative are determined. In complicated conditions for constructive-technical task solving (self-limiting and solving time, speed sketching, incomplete condition of formulated task, overload condition of task), thinking action of the analogy, in contrary to analogy or combinatorial, functioning during all process stages, it is not always urgently transformed into the thinking prevailing actions of each of them and therefore they are not transformed into the thinking prevailing trends, which reduce the number of existing thinking strategies. In some complicated conditions, prevailing thinking strategies are dominant at the stage of conception formation, at the stage of understanding the conditions of a task have the episodic character.

Keywords: creative activity; design thinking; constructive-technical task, thinking strategies of analogy, combination, reconstruction, transformation of strategy; complicated conditions.

Отримано 9.10.2017

УДК 159.92

Боровицька Олена Миколаївна

**ЕПІСТЕМОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТВОРЧОСТІ:
МІСЦЕ І РОЛЬ ПРАОБРАЗУ**

Боровицька О. М. Епістемологічна психологія творчості: місце і роль праобразу. Вихідною засадою наших міркувань є розуміння психології творчості як епістемологічної. Центральною її проблемою бачиться проблема конструювання нового, з допомогою структурно-функціональної участі праобразу. Праобраз вважатимемо одним із ключових понять епістемологічної психології творчості і розглядатимемо як вихідну структуровану форму досвіду, у широкому його розумінні.

Ключові слова: епістемологічна психологія творчості, праобраз, досвід, ментальний образ, конструктивізм, енактивізм, творчий процес, несвідоме.

Боровицкая Е. Н. Эпистемологическая психология творчества: место и роль праобраза. Исходной точкой наших рассуждений является понимание психологии творчества как эпистемологической. Центральной её проблемой видится проблема конструирования нового, с помощью структурно-функционального участия праобраза. Праобраз будем считать одним из ключевых понятий эпистемологической психологии творчества и рассматривать как исходную структурированную форму опыта, в широком его понимании.

Ключевые слова: эпистемологическая психология творчества, праобраз, опыт, ментальный образ, конструктивизм, энактивизм, творческий процесс, бессознательное.

Постановка проблеми. Згідно з думкою, що усі інновації в науці аргументовано повинні виходити з рішення її фундаментальних проблем, – переконані, – не складатиме виняток і її гуманітарна царина.

Запропонована тема затребувана зовсім не випадково, позаяк *праобраз* бачиться актуальним предметом дослідження *епістемології*, і як науковий фе-

номен, все активніше викликає пізнавальну та методологічну його цікавість. Зважаючи на таку пошукову активність вивчення *праобразу*, сьогодні *психологія творчості* повинна вимагати, насамперед, ґрунтовних розвідок його *структурно-функціональної участі у творчо-мисленнєвій діяльності суб'єкта*.

На нашу думку, *психологія творчості як автономна царина сучасної психологічної науки* все дедалі інтенсивніше повинна торкатися питань, що стосуються дослідження *творчо-мисленнєвих процесів*, фрагменти котрих не доступні усвідомленню і здійснюються інтуїтивно.

Отже, ХХІ століття породжує нову методологію вивчення процесу творчості, де домінуватиме *праобраз* як специфічний феномен мисленнєвої практики – практики феноменологічних інтерпретацій, котра все активніше виходитиме за межі *традиційної проблематики з психології творчості*.

Зауважимо, серед низки аспектів запропонованого нами поняття, затребуваним бачиться дослідження *праобразу як структурно-функціональної форми перцептивного досвіду, та особливого метакогнітивного компонента творчо-мисленнєвої діяльності суб'єкта*. Перцептивна активність свідомості залежатиме від характерних особливостей функціонування думки творчого суб'єкта, де актуалізація *праобразу як форми насамперед його ментального досвіду* відображатиме такий досвід, у широкому розумінні. Ось чому одним із актуальних завдань *епістемологічної психології творчості* бачиться *роль праобразу як одного з глибинних механізмів регуляції творчо-мисленнєвого процесу*.

Переконані, складні та доволі суперечливі питання з *психології творчості* вже давно повинні досліджуватися виходячи далеко за межі її традиційних підходів. Насамперед, *проблематика структурно-функціональної цілісності природи психічного в організації творчо-мисленнєвої діяльності суб'єкта* і демонструватиме таку нагальність розвідок її глибинних механізмів регуляції. Зауважимо, актуальні питання, наприклад, з *вітчизняної психології творчості* ще до сьогодні продовжують досліджувати зважаючи переважно лише на усталені традиційні підходи, ігноруючи подекуди вивчення навіть остаточно невирішених фундаментальних проблем. Ось чому все ще рано говорити про абсолютну успішність її теоретико-методологічного рівня досліджень. Позаяк, здебільшого, зважають лише на вузькі аспекти вивчення проблем і, на превеликий жаль, не завжди беруть до уваги їх універсальне бачення.

Мета дослідження. Наше завдання полягатиме у вивченні *психології творчості як епістемологічної*, де головна роль і ключове місце належатимуть *праобразу*.

Аналіз останніх досліджень. Безумовно, проблематика структурно-функціональної організації і регуляції *творчо-мисленнєвої діяльності людини* – одна з найскладніших і малодосліджених. Отже, таке теоретико-методологічне становище *психології творчості* все активніше повинно зумовлювати появу дискусій з приводу її затребуваних тем, зауважимо, як на шпальтах вітчизняної, так і світової літератури.

Вочевидь актуальною бачиться сьогодні *проблематика конструктивізму (конструктивна епістемологія О. М. Князевої (кібернетичні витоки конс-*

труктивістської епістемології) [4] як одна з наукових передумов розвідок поняття праобразу у творчо-мисленнєвій діяльності суб'єкта, а також, творча конструктологія В. О. Моляко (системно-стратегіальний підхід) [10].

Зауважимо, наприклад, творчу конструктологію можна вважати навіть окремою формою епістемологічної психології творчості.

Тепер, з приводу конструктивізму в епістемології. Нагадаймо, цей підхід є актуальним у межах різноманітних дисциплін, зокрема, як на ґрунті генетичної епістемології, або психології розвитку дитини Жана Піаже, так і антропології Грегорі Бейтсона, психології сприймання Ульріка Найссера і В. О. Моляко, системної теорії і кібернетики Хайнцема фон Фьорстера, навіть, психотерапії Пауля Вацлавіка. Особливо актуальним бачиться конструктивізм у межах когнітивної психології Ернста фон Глазерсфельда і нейробіології та когнітивної науки Умберто Матурані і Франциско Варели.

Зауважимо, вже сьогодні, досліджуючи витoki та проблематику конструктивістської епістемології, О. М. Князева наполягає на енактивізмі як новій формі конструктивізму в епістемології, в концептуальних межах якого отримуватимуть нетрадиційне рішення, наприклад, проблеми суб'єкта та об'єкта пізнання, взаємозв'язку пізнання з дією та ін. [5]. До речі, щодо термінів «енактивний підхід» та «енактивність», вони були запропоновані в когнітивній науці саме Еваном Томпсоном гуртом з Варелою і Рош [19].

У контексті нашого дослідження особливо актуальними бачаться декілька його пояснень з приводу енактивного підходу, де, наприклад, нервову систему він вважає автономною системою, котра активно генерує і підтримує власні когерентні та значущі паттерни активності, згідно зі своїм функціонуванням як організаційно закрита або циклічна, зворотна сенсомоторна сітка взаємодіючих нейронів. Нервова система не обробляє інформацію в обчислювальному сенсі, а створює сенси [18, с. 407-427]. Доволі оригінальною є його думка і щодо когнітивних структур і процесів як таких, що виникають із рекурентних сенсомоторних паттернів сприймання і дії. Сенсомоторне сполучення організму та оточуючого середовища модулює, а не детермінує, формування ендогенних, динамічних паттернів нейронної активності, котрі заодно інформують сенсомоторне з'єднання [18, с. 407-427].

Зазначимо, наприклад, Т. ван Джеглер та Е. ді Паоло виокремлюють п'ять ключових ідей, що також конституують парадигму енактивізму. Зокрема, це такі поняття, як автономія, породження сенсу, тілесність, емерджентність, досвід, котрі настільки щільно переплітаються один з одним, а конструктивізм настільки укорінений в енактивізмі, що досить складно виокремити їхні аспекти [15, с. 345-381; 16; 17, с. 9-21].

Виклад основного матеріалу. Сьогоднішнє становище формування нових методологічних понять *царини психології творчості*, серед котрих, і запропоноване нами поняття *праобразу*, потребуватиме комплексних розвідок. Проте, зауважимо, завжди необхідна концептуалізація як динамічний процес конструювання і реконструювання понять.

Щоб усвідомити затребуваність проблеми розуміння *психології творчості як епістемологічної*, необхідно все дедалі глибше занурюватися в її центральну проблематику, питанням котрої постає питання конструювання нового і, насамперед, з участю *праобразу як одного зі структурно-функціональних одиниць творчо-мисленнєвого процесу*.

Зазначимо, у контексті розуміння *психології творчості як епістемологічної*, де одним із ключових понять пропонується *поняття праобразу*, доцільним бачитиметься здійснення аналізу окремих концепцій *категорії образу*, а саме, для уточнення їхніх категоріально-понятійних меж, насамперед.

Розглядаючи дослідницькі підходи щодо розуміння й усвідомлення необхідності функціонування *поняття образу* в психології, варто зауважити щодо їхньої різноманітності, неоднозначності та суперечливості у трактуванні його понятійної як категоріальної сутності *психологічної науки*. Зауважимо, здійснюватиметься не детальний аналіз таких концепцій, це давно вже зробили до нас, зважаючи на затребувану проблематику дослідження. Спробуймо лише окремі концепції *категорії образу* розглянути у контексті з'ясування *структурно-функціональної сутності праобразу як категоріально-понятійної одиниці епістемологічної психології творчості*, насамперед.

Нагадаймо, вперше в психології *категорія образу* з'являється у межах *структуралізму*, засновником котрого вважають Вільгельма Вундта [2]. Саме він пропонує предметом психології розглядати структурну єдність головних елементів процесів свідомості, а методом дослідження – *інтроспекцію*, що безпосередньо пов'язана з досвідом візуального сприймання респондентом окремих властивостей реальності [2]. Вільгельм Вундт не бере до уваги аналіз *образів*, а виокремлює насамперед такі психічні елементи, як *відчуття і почуття*, що бачиться значущим у контексті дослідження *праобразу*.

Зазначимо, саме така методологічна основа також дала змогу і його учню, Едуарду Тітченеру, зробити *образи* одним із предметів свого вивчення [12]. На його думку, як представника експериментальної психології, – *«образи – це елементи ідей, що відтворюють переживання, котрі не мають ніякого відношення до поточного моменту – наприклад ті, що відбуваються у нашій пам'яті»* [12]. Зокрема, *образи* наділяються чотирма головними ознаками: *якістю, інтенсивністю, тривалістю, індивідуальною особливістю*. Таким чином, Едуард Тітченер розглядає *образи як елементи свідомості*, головною участю котрої є репрезентація феноменів внутрішньої реальності (*«спогадів про переживання»*) [12].

Тепер, у такому контексті міркувань, говоритимемо і про наше *поняття праобразу*, котре розглядатимемо як вихідну структуровану форму досвіду, у широкому його розумінні. А *спогади про переживання – це, насамперед, і є відтворення, зокрема, радше чуттєвого досвіду, котрий вже раніше переживав суб'єкт*. Тепер, зазначимо, *праобраз*, на нашу думку, може слугувати як *передумовою, так і результатом, і не лише окремої дії, але й усього процесу*.

Отже, якщо міркувати щодо необхідності феномена *переживання у творчому процесі*, доволі актуальним, на нашу думку, бачиться трактування

поняття переживання відомим радянським філософом і психологом С. Л. Рубінштейном [11]. Саме він вважав його і результатом, і передумовою дії, зовнішньої або внутрішньої, котрі, взаємно проникаючи одна в одну, здатні утворити справжню єдність, як обопільні боки єдиного цілого – життя і діяльності людини [11].

Зазначимо, особливо важливим, у контексті дослідження *праобразу*, є нагадування С. Л. Рубінштейна про те, що якраз *поняття безпосереднього досвіду стало предметом психології*, зокрема, як для Декарта, так і для Локка, незважаючи на решту розбіжностей у їхніх філософських поглядах; а також, як для Вундта, так і для сучасних гештальт-психологів [11].

На завершення вищевикладених думок представника експериментальної психології Едуарда Тітченера щодо *образів* у межах психології, варто зауважити, – його неодмінною науковою заслугою є те, що *образи* вперше отримують теоретичне розуміння, й поки що опосередковано стають об'єктом досліджень.

Одночасно, незалежно від Едуарда Тітченера, *психічні образи* починає вивчати і Френсіс Гальтон [3]. Працюючи над створенням теорії психічної спадковості, він висуває *гіпотезу про спадкову схожість процесів уявлення*. Для того, щоб довести це, Френсіс Гальтон вивчає *закони асоціації ідей*, основою котрих, на його думку, є *психічні образи*. Зауважимо, саме такий підхід бачиться актуальним щодо розуміння *праобразу* як *асоціативного аналога в структурі передуючого розуміння*, про що йтиметься нижче.

Нагадаймо, згодом, деякі принципи вивчення *образів*, використані Френсісом Гальтоном, стали засадничою методологічною основою дослідження *образної сфери у межах когнітивного напрямку*. Представники саме *когнітивістського підходу* аналізують *мисленнєві образи* у контексті фундаментального для цього напрямку питання щодо принципів та механізмів збереження і відтворення інформації в пам'яті. Згідно з таким трактуванням *образу, праобраз* можна розуміти як своєрідний універсальний психічний код збереження інформації.

Проте, вперше предметом глибинних теоретичних міркувань *поняття образу* постає у межах психоаналітичного напрямку (З. Фройд, К. Г. Юнг) [13; 14], що також бачиться доволі актуальним у контексті вивчення *праобразу*. Зауважимо, зовсім не випадково психоаналітичне розуміння *образу* є таким затребуваним у нашому дослідницькому контексті, позаяк *робота несвідомого бачиться ключовою у творчо-мисленнєвому процесі*.

Вивчаючи природу *несвідомого* та його роль у психічному розвитку людини, Зігмунд Фройд, як представник психоаналізу, розглядає *образи* як відтворення у свідомості людини її інстинктів та потягів. *Психічні образи*, на його думку, тісно взаємодіють не з об'єктивною реальністю, а внутрішнім світом людини, відображаючи його «підводні течії» та колізії [13]. *Образи як прояви несвідомого* досліджуються з допомогою методу вільних асоціацій та аналізу сновидінь, де *робота з образами* є головним способом, і власне єдиною змогою віднайти прояви *несвідомого* у психічному житті індивіда. Таким чином, у психоа-

налізі *категорія образу* слугує так званим транслятором викривлених реалій дійсності, актуалізованих у внутрішньому (*несвідомому*) світі людини [13].

Отже, варто зазначити, психоаналітичне розуміння *образу* бачитиметься актуальним, наприклад, у контексті міркувань щодо появи *асоціативних ідей як спонтанно актуалізованих передумов утворення фундаментальних елементів конструювання нового образу, здатного вже у подальшому виконувати лише креативну функцію*.

До речі, на нашу думку, *психоаналітичне трактування образу* бачитиметься значущим і щодо висловлювання «муки творчості», у буквальному його розумінні (*наприклад, життєвий і творчий шлях таких художників, як Вінсента Ван Гога, Михайла Врубеля, Сальвадора Далі та ін.*).

Зазначимо, якщо Зігмунд Фройд розглядає *образи як психічні копії інстинктів і потягів* [13], то К.Г. Юнг, – як *первинні активні феномени душевного життя* [14]. Згідно з ідеями К.Г. Юнга, спонтанна здатність психіки конструювати *образи* дає людині змогу переживання реальності, позаяк «ми безпосередньо живемо у світі образів» [14]. *Образ*, за К.Г. Юнгом, – не лише репрезентація, проте феномен, що виконує активну, конструюючу функцію [14].

Також, варто обов'язково зазначити, що аналіз *категорії образу* у К.Г. Юнга ідентифікується з *ключовим поняттям архетипу*. Проте, саме наше, не юнгіанське, розуміння *архетипу* і переносить нас у контекстуальну площину трактування його як *праобразу*.

До речі, доволі оригінальною бачиться думка класика міфокритики Є.М. Мелетинського щодо універсалізації значення *поняття архетипу*. Саме він, частково полемізуючи з К.Г. Юнгом, визначає «архетипи» як «первинні схеми образів та сюжетів, що склали деякий вихідний фон літературної мови, у найширшому сенсі», та демонструє наявність таких первинних схем в окремих літературних творах ХХ сторіччя [7]. Принципово важливим бачиться ще й те, що Є.М. Мелетинський, відшукуючи зв'язок архетипів-образів з архетипними сюжетами, архетипними подіями, таким чином, опосередковано, зачіпає проблематику наративу та проблему архаїчної побудови детермінації подій [7]. Зауважимо, адже саме це і може слугувати прямим відображенням розуміння сутності *праобразу як контекстуально детермінованого досвіду, у широкому його розумінні*. Отже, доволі масштабного розвитку набуло *поняття образу*, завдяки психоаналітичним дослідженням, що також спонукало нас до активного пошуку його витоків.

Зазначимо, особлива увага *категорії образу* приділялася і гештальт-психологами (*М. Вертхеймером, К. Дункером, В. Келером та ін.*). Головним постулатом цієї школи було те, що *цілісний образ – гештальт – виникає не шляхом синтезу, а одразу як цілісний*. *Гештальт* тлумачиться як функціональний, тобто як деяка структура, котрій притаманна функція, а мислення – як діяльність почергового переструктурування, і триває аж до знаходження необхідного щодо ситуації *гештальта (структури)*, що й було названо «інсайтом» або «осаянням». На нашу думку, процес мисленнєвого пошуку *гештальту як функціональної структури* порівнюємо з мисленнєвими тенденціями

(системно-стратегіальний підхід, за В. О. Моляко) [10]. Доцільно зауважити, що така мисленнева операція, як синтез, безумовно тут може мати місце. Отже, можливо, сприятиме навіть і виникненню *гештальта вже як цілісної функціональної структури*. Таким чином, *праобраз*, у такому контексті розуміння образу як *гештальту*, спробуймо вважати прямим, ніяк не опосередкованим, структурно-функціональним відображенням досвіду як цілісного, смислового розгалуження на, так звані, «міні-праобрази» або «міні-гештальти», – також, як цілісні, проте окремі, функціональні структури. Отже, зауважимо, «міні-праобраз» *бачитиметься не окремою формою праобразу, а слугуватиме вже як цілісна функціональна структура, причому, також зі своїм «досвідом»*. Таким чином, гештальт-психологи не могли нас не спонукати до дослідження *проблематики функціонування праобразу у творчо-мисленневому процесі*.

Міркуймо, позаяк *праобраз* бачитиметься вихідною структурованою формою досвіду, у широкому його розумінні, тоді його актуалізація може спричинити спонтанне конструювання образу як нового розуміння, що здійснюватиметься завдяки *інсайту як спонтанному психічному акту*. Можливо, *інсайт – у структурі праобразу, що активізуватиметься з допомогою його структуруючої участі*. Тоді, завдяки здатності *праобразу* до актуалізації та структуруючої участі, репрезентуватиметься фрагмент саме тієї психічної енергії, з якої виринатимуть вже інсайтні прозріння творчого суб'єкта як структуруючі чинники *нових образів як образів-рішення*.

Зауважимо, у такому дослідницькому контексті не випадково поставатиме питання щодо змістового наповнення *праобразу* як можливої передумови активізації вищої психічної функції – *інтуїції*, участь котрої і полягатиме у змістовому наповненні *праобразу*, що актуалізуватиметься завдяки генерації суб'єктивних сенсів, котрі саме через аналіз і синтез і спонукатимуть до породження взаємодії похідних утворень (модифікованих образів), здатних до нової смислової репрезентації конкретного образу вже як цілісного структурованого образу світу [1, с. 34-46].

Тепер, зазначимо, можна спостерігати навіть *процес праобразної детермінації мисленневих тенденцій (мисленневих стратегій, за В. О. Моляко)*, та спробувати гіпотетично виразити його з допомогою формули:

ПРАОБРАЗ (асоціативний аналог в структурі передуючого розуміння) – **МОДИФІКОВАНИЙ ОБРАЗ** (генерація суб'єктивних сенсів, на основі домінуючої мисленневої тенденції, детермінованої вихідним змістом праобразу) – **ПЕРЦЕПТИВНИЙ ОБРАЗ** (спонтанний акт психічного моделювання репрезентативних сенсів у конкретний образ цілісного розуміння як результат перцептивної діяльності) [1, с. 34-46].

Таким чином, *праобраз* слугуватиме вихідною структурованою формою досвіду, що здатна активізувати навіть *інтуїцію*, детермінуючи *стратегіальні тенденції* [10], котрі потім мисленневого пошуку спрямовуватимуть у спонтанне, прискорене, проте, адекватне й точне, отже, достовірне конструювання образу світу [1, с. 34-46].

Тепер варто зауважити і щодо таких актуальних джерел, де наукове трактування *поняття образу* пропонується у наступних аспектах: *образ як регулятор процесу діяльності* (О. М. Леонтьєв, Б. Г. Ананьєв, В. П. Серкін), зокрема, *образ як регулятор діяльності людини-оператора у звичайних і нестандартних ситуаціях* (Н. Д. Завалова, Б. Ф. Ломов, В. О. Пономаренко); *образ як орієнтир-провідник головної ідеї в процесі конструкторської діяльності* (В. О. Моляко); *образ, що у функціональному спектрі передує дії, як уявлення про кінцевий результат, наступні дії, спрямовані на досягнення мети* (С. Д. Смирнов).

Таким чином, щодо нашого дослідження, ми зобов'язані вищезгаданим підходам як узагальнюючим, так і концептуально обумовленим.

Обов'язково зазначимо, доволі актуальною сьогодні бачиться *творча конструкторологія* В. О. Моляко [10], зокрема, як авторська версія розуміння *конструктивістського підходу в психології творчості*.

Отже, запропонуємо деякі наші міркування з приводу *конструктивізму в епістемології*. Вже сьогодні такий підхід можна розглядати як класичний, у межах котрого вважається, що людина в процесах сприймання і мислення не лише відтворює оточуючий світ, але й бере активну участь у його конструюванні. Зауважимо, якщо *енактивізм*, згідно з позицією О. М. Князевої, розглядати як *нову форму конструктивізму в епістемології* [5], то в його концептуальних межах і наша тема також може отримати нетрадиційне рішення, позаяк вирішуватиметься вже як проблематика *епістемологічної психології творчості*.

Варто нагадати, вже понад двох останніх десятиріч особливої значущості набуває *енактивна теорія сприймання і когнітивної діяльності загалом*. З одного боку, як зауважує О. М. Князева, – це застосування *енактивного підходу* (або *енактивізму*) до активності уявлення (*enactive imagination*), до процесів побудови *ментальних образів*. Зокрема, вона зазначає, що саме *ментальні образи* володіють інтенційністю, завжди спрямовані на щось, і є образами чогось [5]. *Ментальні образи* пов'язані з креативною думкою та образотворчою здатністю людського інтелекту. Навіть, якщо міркувати з приводу самого терміна «*ментальний образ*» або «*mental imagery*», вважає О. М. Князева, тоді стає зрозумілим, що йдеться про такі продукти людської свідомості, в котрих поєднуються і переплітаються почуття і розум, образ та його розуміння, інтерпретація, тобто інтегрально представлені ментальні, розумові, перцептивні, чуттєві компоненти. Це має особливе значення щодо розуміння природи творчості, креативності людини [5]. Позаяк існує думка, що нове знання в науці, здогадки та гіпотези будуються завдяки первинно виникаючим мисленневим образам та візуальному мисленню, а також, завдяки метафорам з мисленневими картинками в голові (*наприклад, це трубка струму у Фарадея при створенні електродинаміки, і модель атома Резерфорда, що нагадує модель Сонячної системи тощо*) [5].

Отже, О. М. Князева дійшла висновку, що здатність уявлення і конструювання *ментальних образів* визначає креативність людини [5]. Вона вважає, *енактивна теорія* концептуально наближена до динамічного (або

нелінійно-динамічного) підходу щодо розуміння перцептивної (активності сприймання) і квазіперцептивної діяльності, *активності уявлення*. *Уявлення* – це динамічний процес, а не лише накопичення елементів досвіду та внутрішня обробка інформації, котра надходить, це активна діяльність усього цілісного організму з його тілесністю і духовністю [5]. *Активність уявлення* полягає у тому, що *в процесі уявлення* відбувається перетворення і конструювання, спочатку мисленнєве, а згодом, можливо, і реальне. «Уявляти – це перетворювати» [11]. Активна сила *уявлення* перетворює світ на інший лад.

Таким чином, О. М. Князева робить висновок, що *уявлення емерджентне*. Образи виникають раптово, не заплановано, спонтанно. Дослідниця також зауважує, що вже понад 20 років вони разом із С. П. Курдюмовим сформулювали гіпотезу щодо інтуїції як процесу самодобудовування думок та образів, що є характерним і для творчого уявлення [6, с. 110-122]. Окрім того, побудова цілісного образу пов'язана з досягненням мети – а це вже класичне визначення *емерджентності*. Багато письменників зізнавалося, що запускаючи сюжетну лінію роману, вони починають жити разом з його героями, і можуть навіть не знати наперед, що з самими героями відбудеться. Сенса створеного також переважно усвідомлюється пізніше. І все це елементи *емерджентності* творчої праці художника [6, с. 110-122].

Отже, центральною проблемою *класичної епістемології* є *проблема побудови нових знань*. Позаяк *традиційній епістемології* відомі лише заключні етапи процесу пізнання, тобто, найвищий його етап, то *в епістемологічній психології творчості* – це також фактично підсумковий або кінцевий результати *творчо-мисленнєвого процесу*.

Проте у нашому контексті з'ясування сутності *праобразу*, а також, дослідження його *місця і ролі в епістемологічній психології творчості*, необхідно спробувати, насамперед, відшукати його витoki. Зауважимо, розмірковуючи *про генезу праобразу*, не варто вважати, що це визнання абсолютної першості якоїсь однієї окремої його форми, а радше, навпаки, визнання самого *праобразу* як *цілісного й первинного*, зокрема, у функціональному ланцюгу *праобраз – прообраз – образ - орієнтир* (за В. О. Моляко) [8, с. 7-16]. Де *праобраз* він порівнює з образно-понятійним «ліхтариком», котрий освітлює близькі асоціативно ще найближчі поля, та сприяє вивільненню з них найадекватнішого вже достатньо конкретного (на думку суб'єкта, що сприймає) *праобразу* поки ще гіпотетичного впізнавання, визнання, декодування нового об'єкта [9, с. 7-19]. Отже, *праобраз* не є протиставленням іншим поняттям, зокрема, саме тим, що у вищенаведеному ланцюгу [8, с. 7-16], а бачиться, так званім «генетичним», тобто, вихідним і фундаментальним. Проте, варто зауважити, наші міркування, таким чином, запобігатимуть ще й багатозначності щодо його розуміння.

Ось чому *праобраз в епістемологічній психології творчості* – це одночасно і вихідна, і цілісна, й універсальна, а також, і фундаментальна *структурно-функціональна форма досвіду, здатна до конструювання нового*.

Отже, *праобраз* має епістемологічне значення, позаяк його функції, як детермінуюча, так і моделююча, завжди спонукатимуть до *новоутворень*. А *центральна проблема класичної епістемології – проблема побудови нових знань*. Отже, *праобраз*, як *форма досвіду*, завжди структурований, і є когнітивною структурою.

Таким чином, з'ясовуючи сутність *праобразу* як *категоріально-понятійної одиниці епістемологічної психології творчості* та необхідність його функціонування в ній, ми перебували, насамперед, у пошуках його витоків, тобто, у пошуках, так званого *змістового наповнення праобразу*, що актуалізуватиметься завдяки генерації суб'єктивних сенсів, котрі спонукатимуть до породження взаємодії різноманітних похідних утворень, здатних до нової смислової репрезентації його первинного змісту.

Отже, саме *репрезентативні сенси*, маючи універсальну здатність до одностайної контекстуальної їх активації, і можуть утворювати *такі цілісні актуалізовані образи як образи-рішення*, що є характерним для *епістемологічної психології творчості*.

Висновки. Таким чином, ігноруючи спроби дослідження ще остаточно невирішених фундаментальних проблем *психології творчості*, завжди спіткатимуть неабиякі труднощі саме у розвідках її окремих тем, здавалося б, попервах ніяк не дотичних до її фундаментального спектру. Ось чому наші міркування щодо *психології творчості як епістемологічної* наразі такі актуальні. Адже сьогодні психологічній науці необхідні дослідження такого кшталту, котрі, на нашу думку, виходитимуть насамперед з уявлення про еволюцію пізнавальних процесів. Переконані, лише комплексний підхід здатен прискорити пошук істини. Отже, такі дослідження супроводжуватимуться низкою наук, дотичних до їх вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боровицька О. М. Праобразні передумови стратегіального світосприймання / О. М. Боровицька // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України: У 12 томах / За ред. В. О. Моляко. – К., 2013. – Том XII. Психологія творчості. – Вип. 17. – С. 34-46.
2. Вундт В. Введение в психологию / В. Вундт. – Издательство: КомКнига, 2001. – 167 с.
3. Гальтон Ф. Наследственность таланта, её законы и последствия / Ф. Гальтон. – М., 1996.
4. Князева Е. Н. Кибернетические истоки конструктивистской эпистемологии / Е. Н. Князева // Когнитивный подход. Философия, когнитивная наука, когнитивные дисциплины. – М., 2008.
5. Князева Е. Н. «Энактивизм: новая форма конструктивизма в эпистемологии» / Е. Н. Князева. – Москва-Санкт-Петербург, 2014.
6. Князева Е. Н., Курдюмов С.П. Интуиция как самодоистраивание / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов // Вопросы философии. 1994. № 2. – С. 110-122.
7. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа / Е. М. Мелетинский. – М., 2000. – 407 с.
8. Моляко В. О. Вихідні передумови побудови концепції творчого сприймання (рос.) / В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України: У 12 томах / За ред.

- В. О. Моляко. – Т. XII. Проблеми психології творчості. – Вип. 8. – Житомир, 2009. – С. 7-16.
9. *Моляко В. О.* Проблема функціонування творчого сприймання в умовах надлишку інформації різної модальності та значимості (рос.) / В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України: / За ред. В. О. Моляко. – Том XII. Психологія творчості. – Вип. 16. – К., 2013. – С. 7-19.
 10. *Моляко В. А.* Творческая конструкторология (пролегомены) / В. А. Моляко. – К., 2007. – 388 с.
 11. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб., 2000. – 712 с.
 12. *Титченер Э. Б.* Очерки психологии. – СПб., 1898 / Э. Б. Титченер. – Режим доступу: zipsites.ru/psy/psylib/info.php...
 13. *Фрейд З.* Психология бессознательного / З. Фрейд. – СПб., 2007. – 400 с.
 14. *Юнг К. Г.* Проблемы души нашего времени / К. Г. Юнг. – СПб., 2002. – 352 с.
 15. *Gelder T. van.* What Might Gognition Be, If Not Computation? // The Journal of Philosophy. 1995. Vol. 92. N 7. – P. 345-381.
 16. *Gelder T. van., Port R.F.* It's About Time: An Overview of the Dynamical Approach to Cognition // Mind as Motion. Exploration in the Dynamics of Cognition / Ed. R. F. Port and T. van Gelder. – Cambridge: MIT Press, 1995.
 17. *Paolo E. di.* Extended Life // Topoi. 2009. Vol. 28. – P. 9-21.
 18. *Thompson E.* Sensorimotor Subjectivity and the Enactive Approach to Experience // Phenomenology and the Cognitive Sciences. 2005. Vol. 4. – P. 407-427.
 19. *Varela F., Thompson E., Rosch E.* The Embodied Mind. Cognitive Science and Human Experience. – Cambridge (MA): The MIT Press, 1991, Cambridge: MIT Press, 1991. (7th printing 1999).

REFERENCES TRANSLITERATED

1. *Borovic'ka O. M.* Praobrazni peredumovi strategial'nogo svitosprijmanna / O. M. Borovic'ka // Aktual'ni problemi psihologii: Zb. nauk. prac' Institutu psihologii imeni G. S. Kostjuka NAPN Ukraïni: U 12 tomah / Za red. V. O. Moljako. – K., 2013. – Tom XII. Psihologija tvorhosti. – Vip. 17. – S. 34-46.
2. *Vundt V.* Vvedenie v psihologiju / V. Vundt. – Izdatel'stvo: KomKniga, 2001. – 167 s.
3. *Gal'ton F.* Nasledstvennost' talanta, ejo zakony i posledstvija / F. Gal'ton. – M., 1996.
4. *Knjazeva E. N.* Kiberneticheskie istoki konstruktivistskoj jepistemologii / E. N. Knjazeva // Kognitivnyj podhod. Filosofija, kognitivnaja nauka, kognitivnye discipliny. – M., 2008.
5. *Knjazeva E. N.* «Jenaktivizm: novaja forma konstruktivizma v jepistemologii» / E. N. Knjazeva. – Moskva-Sankt-Peterburg, 2014.
6. *Knjazeva E. N., Kurdjumov S. P.* Intuicija kak samodotraivanie / E. N. Knjazeva, S. P. Kurdjumov // Voprosy filosofii. 1994. № 2. – S. 110-122.
7. *Meletinskij E. M.* Pojetika mifa / E. M. Meletinskij. – M., 2000. – 407 s.
8. *Moljako V. O.* Vihidni peredumovi pobudovi koncepcii tvorchoho sprijmannja (ros.) / V. O. Moljako // Aktual'ni problemi psihologii: Zb. nauk. prac' Institutu psihologii imeni G. S. Kostjuka NAPN Ukraïni: U 12 tomah / Za red. V. O. Moljako. – T. XII. Problemi psihologii tvorhosti. – Vip. 8. – Zhitomir, 2009. – S. 7-16.
9. *Moljako V. O.* Problema funkcionuvannja tvorchoho sprijmannja v umovah nadlishku informacii riznoi modal'nosti ta znachimosti (ros.) / V. O. Moljako // Aktual'ni problemi psihologii: Zb. nauk. prac' Institutu psihologii imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukraïni: U 12 tomah / Za red. V. O. Moljako. – Tom XII. Psihologija tvorhosti. – Vip. 16. – K., 2013. – S. 7-19.

10. *Moljako V. A.* Tvorcheskaja konstruktologija (prolegomeny) / V. A. Moljako. – K., 2007. – 388 s.
11. *Rubinshtejn S. L.* Osnovy obshhej psihologii / S.L. Rubinshtejn. – SPb., 2000. – 712 s.
12. *Titchener Je. B.* Oчерki psihologii. – SPb., 1898 / Je. B. Titchener. – Rezhim dostupu: zipsites.ru/psy/psylib/info.php...
13. *Frejd Z.* Psihologija besoznatel'nogo / Z. Frejd. – SPb., 2007. – 400 s.
14. *Jung K. G.* Problemy dushi nashego vremeni / K. G. Jung. – SPb., 2002. – 352 s.

Borovytska O. M. Epistemological psychology of creativity: the place and the role of pre-image. The central problem of classic epistemology is a problem of construction of new knowledge. One of the actual tasks of the epistemological psychology of creativity is the role of pre-image as one of the profound mechanisms to regulate the creative-mental process. Finding out the essence of pre-image and necessity of its functioning in the epistemological psychology of creation we are, first of all, in search of its sources as its semantic filling. Pre-image as a form of experience is always structured and is seen as a cognitive structure. In the context of finding out the structural-functional essence of pre-image as a classified-conceptual unit of the epistemological psychology of creativity, separate research approaches are regarded to understand and realize the necessity of functioning of the concept of image in psychology and psychology of creativity in particular. The range of problems of constructivism as one of the scientific pre-conditions of the concept of pre-image in the creative-mental activity of the subject is considered to be vital as well as creative constructivism by V. O. Moliako, in particular, as an authorial version of understanding of constructivism approach in the psychology of creativity. It deals with enactivism as a new form of constructivism in epistemology, according to the position of O. M. Kniazeva. It is mentioned that in its conceptual limits, our theme also will be able to get an unconventional decision and will be regarded as a range of problems of the epistemological psychology of creation. The main foundation for our consideration is the understanding of the psychology of creativity as epistemological. Its central problem is the problem of constructing the new by means of the structural and functional participating of pre-image. Pre-image is regarded as one of the key concepts of the epistemological psychology of creativity and is considered as a fundamental structural form of the experience in its broad meaning.

Keywords: the epistemological psychology of creativity, pre-image, experience, mental image, constructivism, enactivism, creative process, unconscious.

Отримано 16.02.2017

УДК 159.922

Ваганова Наталія Аркадіївна

СИНЕРГІЙНИЙ ХАРАКТЕР ПРОЯВІВ УЯВИ В ПРОЦЕСАХ СПРИЙМАННЯ ДОШКІЛЬНИКАМИ СКЛАДНИХ ОБ'ЄКТІВ

Ваганова Н. А. Синергійний характер проявів уяви в процесах сприймання дошкільниками складних об'єктів. У статті аналізуються прояви уяви в процесах сприймання дошкільниками відносно складних об'єктів. Відомо, що види сприймання умовно поділяються на дві групи: прості та складні. До першої групи входять сприймання властивостей предметів (форми, кольору, величини), сприймання цілісних предметів, простору, часу, руху, в сприйманні яких активну участь беруть відчуття. До другої групи відносяться складні об'єкти, складні за змістом образи, а саме: ілюстрації, тексти, природа, музика, відношення людей, у сприйманні яких беруть участь мислення, пам'ять, уява. Для кожного виду сприй-